

УДК 338.43

Особливості функціонування олійно-жирової галузі України

Н.Л. КУЗЬМІНСЬКА, аспірант*

Національний університет харчових технологій

Олійно-жирова галузь харчової промисловості України є однією з найбільших, її частка у 2010 р. становила 8,4 % усієї виробленої харчової продукції. Сировиною для олійно-жирової галузі є насіння соняшника, ріпака, сої, льону, рижію, але в нашій країні більше 90 % олії виробляють саме із соняшника. Україна є одним з найбільших виробників соняшnikової олії, у 2010 р. їй належало майже 20 % світових обсягів виробництва насіння соняшника і соняшnikової олії. Ринок соняшника і соняшnikової олії є стратегічно важливим для України, оскільки за даними 2010 року у структурі експорту аграрного сектору продукція олійно-жирової галузі займала 24,8 %. Тому особливого значення набуває аналіз функціонування олійно-жирової галузі.

Дослідженню ринку олійних культур присвячено ряд публікацій вітчизняних вчених-економістів: Г.М. Калетнік, В. Листопад, В.Я. Месель-Веселяк, Л.В. Старшинська, О.М. Шпичак та ін.

Метою даного дослідження є аналіз функціонування і визначення основних тенденцій розвитку олійно-жирової галузі України.

Батьківщиною соняшника вважають південно-західну частину Північної Америки (III тис. до н. е.), індіанці використовували соняшник як їжу (в розмеленому вигляді, як борошно), у якості ліків, виготовляли з нього барвники. Насіння стародавніх соняшників були дуже дрібні, завдовжки не більше 5 мм. Як олійну культуру, його вперше стали вирощувати в Росії і Україні на початку XX століття, звідки він у такій якості поширився в інші країни.

Підприємства олійно-жирової галузі розміщені, в основному, у районах вирощування соняшника (для виробництва 1 т олії необхідно 3 – 5 т насіння). Найбільше їх у Дніпропетровській, Донецькій, Луганській та Кіровоградській

* Науковий керівник – Ж.К. Сіднева, кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник

областях. За даними 2009 року серед підприємств галузі налічується близько 30 олійно-жирових комбінатів і заводів, а також понад 400 цехів. В наслідок високої концентрації галузі, на 10 найбільших комбінатів приходиться більше 65 % від усього обсягу виробництва олії.

Оскільки у світовій структурі споживання олійних культур соняшниковій олії належить лише 6,6 %, олії ріпака – 9,9 %, пальмовій – 22,4 % та соєвій – 26 % загального споживання, то найбільше виробляється соєвої, пальмової та ріпакової олії, соняшникова олія за обсягами світового виробництва посідає лише четверте місце.

Україна є активним учасником світового ринку продовольства, оскільки в ній декілька років поспіль виробляється біля 2 % світових обсягів зерна, майже 20 % насіння соняшника і соняшникової олії. У таблиці 1¹ приведені дані про частку сільського господарства нашої країни у загальносвітових обсягах за 2010 рік.

1. Частка сільського господарства України у загальносвітових обсягах у 2010 р.

Показник	% від світового обсягу виробництва
Виробництво:	
соняшнику	19,9
картоплі	6,0
цукрових буряків	4,4
зерна	1,8
молока	1,7
яець	1,4
м'яса всіх видів (у забійній вазі)	0,7

Слід відмітити, що вміст продуктів олійно-жирової галузі в раціоні харчування складає третину загальної калорійності (30 – 35 %). Фізіологічна потреба в жирах для чоловіків складає 70 – 154 г/добу, для жінок – 60 – 102 г/добу. Жирові продукти є не тільки джерелом енергії і пластичного матеріалу, але й важливим постачальником фізіологічно функціональних інгредієн-

¹ Дані FAO (Продовольча і сільськогосподарська організація ООН).

тів: поліненасичених жирних кислот (ПНЖК) і жиророзчинних вітамінів. За сучасними дослідженнями фізіологічна потреба ПНЖК як незамінного фактора харчування має складати 6 – 10 % калорійності добового раціону¹.

В наш час спостерігається переорієнтація споживчого ринку на збільшення споживання олій і рослинних жирів порівняно із тваринними. Із таблиці 2² видно, що за темпами зростання (гр. 8) споживання населенням України основних продуктів харчування у 2010 р. проти 2000 р. олія знаходиться на четвертому місці (після позицій: плоди, ягоди, виноград; яйця; м'ясо та м'ясопродукти). В наступні роки, щодо позиції олія, навряд чи буде спостерігатися така ж динаміка, оскільки дані за 2008 – 2009 роки у 2 рази перевищують мінімальні норми³ (гр. 9) і на 15 % – раціональні норми⁴ (гр. 10) споживання олії.

2. Споживання основних продуктів харчування населенням України у 2000 – 2009 рр. на 1 особу за рік

Найменування	Споживання продуктів харчування, кг							Темпи зростання, % (2010 р. проти 2000 р.)	Мін. норми, кг	Рац. норми, кг
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010			
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
М'ясо та м'ясопрод.	32,8	39,1	42,0	45,7	50,6	50,0	52,0	158,5	52	80
Молоко та мол. прод.	199,1	225,6	234,7	224,6	213,8	213,0	206,0	103,5	341	380
Яйця (шт.)	166,0	238,0	251,0	252,0	260,0	280,0	290,0	174,7	231	290
Хліб та хлібопродукти	124,9	123,5	119,5	115,9	115,4	114,0	111,0	88,87	94	101
Картопля	135,4	135,6	133,6	130,4	131,8	131,0	96,0	70,9	96	124
Овочі та баштанні	101,7	120,2	126,7	118,4	129,2	135,0	105,0	103,2	105	161
Плоди, ягоди, виноград	29,3	37,1	34,8	42,1	43,5	47,0	68,0	232,1	68	90
Риба, рибні прод.	8,4	14,4	14,1	15,3	17,7	16,0	12,0	142,9	12	20

¹ Нечаев А. П. Пищевые продукты XXI века / Нечаев А. П. // Масла и жиры. – 2011. – № 1. – С. 4-7.

² Панорама аграрного сектору України. – К. : Міністерство аграрної політики України, 2011. – 80 с. Офіційний сайт Державного комітету статистики України / Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

³ Мінімальні норми споживання затверджені постановою Кабінету Міністрів України 14 квітня 2000 р. № 656 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення».

⁴ Раціональні норми за термінологією МОЗ України «Орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів для забезпечення у середньому на душу населення на 2005 – 2015 роки»

А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Цукор	36,8	38,1	39,5	40,0	40,9	38,5	32,0	86,96	32	38
Олія	9,4	13,5	13,6	14,3	15,0	15,0	14,6	155,3	8	13

Крім соняшникової олії, на товарному ринку України присутні також кукурудзяна, рапсова, соєва, оливкова, пальмова. Поки їх об'єм досить незначний (2 %, із них 1,8 - оливкова), але світова тенденція показує зростання виробництва та споживання цих видів олій.

Підтвердженням переорієнтації ринку на збільшення споживання олій і рослинних жирів може слугувати статистична інформація про посівні і зібрані площі олійних культур в Україні в усіх категоріях господарств (рис. 1¹). Стабільна тенденція до зростання за цими показниками свідчить про зростання потреби у такому виді продукції.

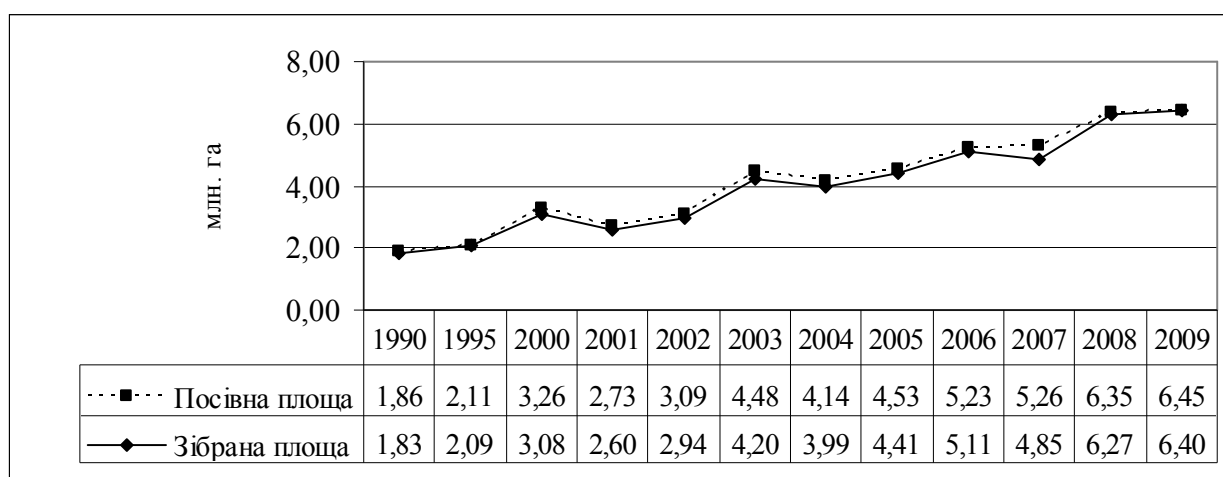


Рис. 1. Посівні і зібрані площі олійних культур в Україні в усіх категоріях господарств за період 1990 – 2009 рр., млн. га

За майже сімдесятилітній період з 1940 р. по 2009 р. посівні площі соняшника в Україні збільшилися у 6 разів. У 1940 р. за посівною площею соняшник займав четверте місце після зернових культур, картоплі і цукрових буряків, з 1960 р. – третє (після зернових культур і картоплі), далі тенденція

¹ Куць Т. В. Виробництво та переробка олійних культур в Україні / Куць Т. В. // Науковий вісник НУБП України. – 2009. – Вип. 141. – С. 41–49.

змінювалася, з 1990 р. і до нині – друге (після зернових культур). У структурі посівних площ з 2007 р. соняшник займає не менше 15 %¹.

Слід відмітити, що у 2011 році очікується рекордний урожай соняшника.

За обсягами переробки олійних культур у 2000 – 2010 рр. на першому місці знаходиться соняшник, на другому – ріпак і соя.

Оскільки обсяги переробки льону та ріжю досить незначні і складають менше 0,2 % у загальній структурі, то у даному дослідженні статистичні дані по цим культурам аналізуватися не будуть.

Таке становище з обсягами переробки льону та ріжю пов'язане із рядом причин, серед яких найсуттєвішими є²:

1) складність вирощування і переробки цих культур;

2) обмеженість сфер збуту як насіння, так і продуктів його переробки, тому що внутрішні потреби у лляній і ріжієвій оліях невеликі.

Обсяги переробки соняшника в Україні за період 1913 – 2010 рр. представлені на рис. 2. Також, за цими даними проведено аналіз тенденцій змін об'єму виробництва соняшника, для цього було використано поліноміальний тренд другого степеня (рівняння представлене на рис. 2), з величиною достовірності апроксимації $R^2 \approx 0,9$. Аналіз показав, що не дивлячись на зниження виробництва соняшника у деякі роки (1985, 2001, 2004, 2007), основною залишається тенденція до зростання.

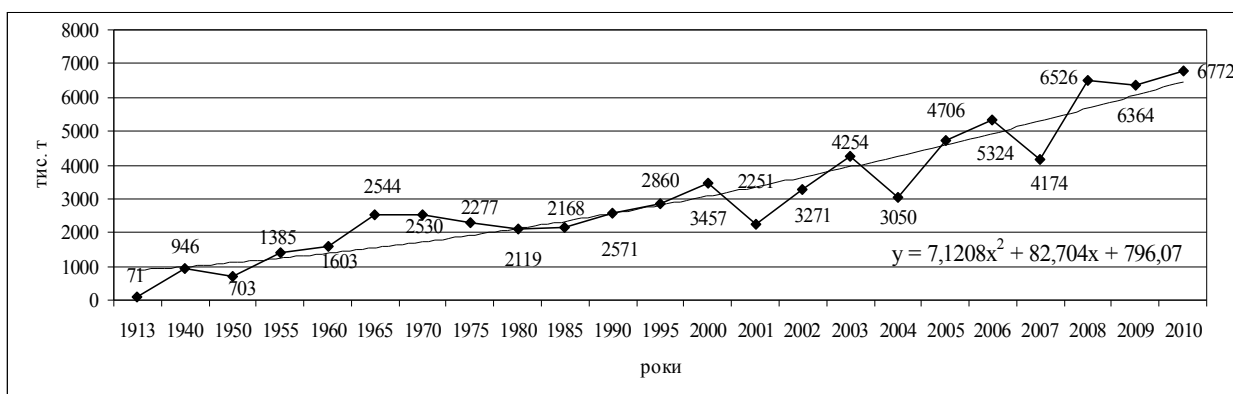


Рис. 2. Обсяги переробки соняшника за період 1913 – 2010 рр.

¹ Статистичний щорічник України за 2010 р. / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2011. – 567 с.

² Скопенко Н.С., Тюха І.В. Формування та функціонування інтегрованих об'єднань в олійно-жировій галузі України / Економіка харчової промисловості. – 2010. – № 3. С. 5–13.

Якщо провести аналіз виробництва соняшникової нерафінованої олії за регіонами у 2009 р.¹, то можна відзначити, що найбільші значення за цим показником мали Донецька (14,8 %), Запорізька (13,2 %) і Харківська (12 %) області, найменші (менше 0,001 %) – Хмельницька, Рівненська, Житомирська області і АРМ, нульові – Закарпатська і Львівська області.

Щодо структури реалізації олійних культур, то вона значно змінилася за період 1990 – 2009 рр. Так, якщо у 1990 р. олійні культури реалізовувались переробним підприємствам 98,8 % від загального обсягу реалізації, населенню – 0,8 %, на ринку – 0,3 %, за іншими напрямками – менше 0,1 %, то у 2009 р. маємо майже діаметрально протилежну ситуацію: переробним підприємствам – 4,5 %, населенню – 0,3 %, на ринку – 5,8 %, за іншими напрямками – 89,4 %. Змінюватись ситуація почала з 1995 р.

Також слід відмітити тенденцію до зростання обсягів переробки ріпака і сої за період 1990 – 2010 рр. (рис. 3)², що підтверджують поліноміальні тренди (рівняння представлені на рис. 3), з досить високими величинами апроксимації $R_r^2 \approx 0,8$ (ріпак) і $R_s^2 \approx 0,93$ (соя).

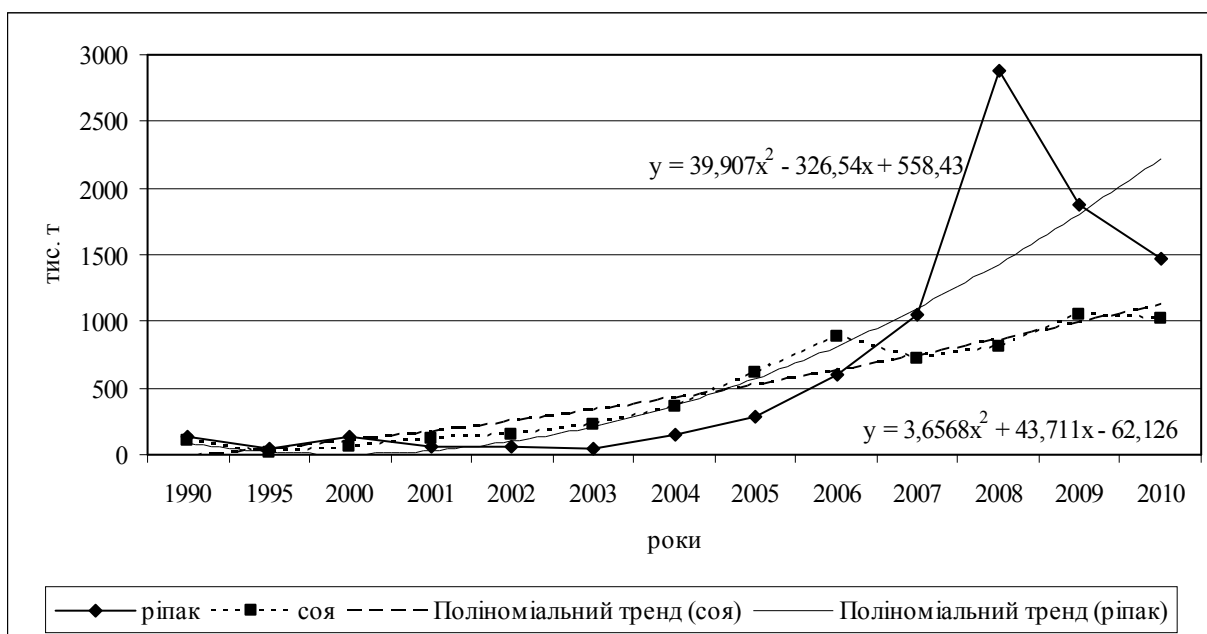


Рис. 3. Обсяги переробки ріпака і сої за період 1990 – 2010 рр.

¹ Статистичний щорічник України за 2010 р. / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2011. – 567 с.

² Статистичний щорічник України за 2010 р. / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2011. – 567 с.

Особливістю олійно-жирової галузі є те, що внутрішній ринок споживає біля 20 % загального виробництва соняшникової олії, з якого 60 % – це фасований продукт.

На рис. 4¹ представлена структура експорту продукції аграрного сектору у 2010 р. У цій структурі олія складає майже четверту частину і займає перше місце (за зерновими і сумарним показником інша продукція). Якщо ж розглядати сумарний показник «продукція олійно-жирової галузі», що включає позиції олія і насіння олійних культур, то він складає майже 35 %, тобто більш, як третю частину у структурі експорту аграрного сектора України у 2010 р.

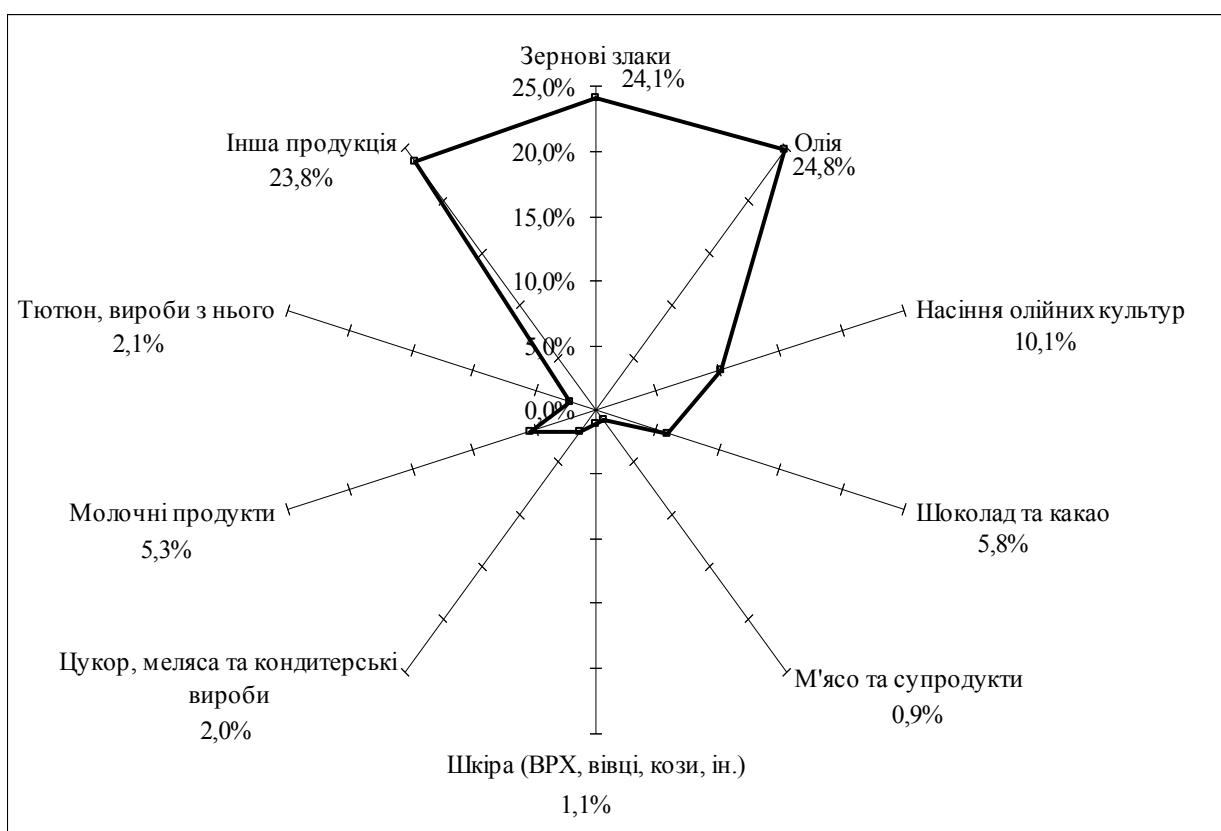


Рис. 4. Структура експорту продукції аграрного сектора України в 2010 р.

Соняшникову олію Україна експортує у 56 країн світу, її основними споживачами на світових ринках виступають країни ЄС, Близького сходу, Північної Африки та СНД.

¹ Панорама аграрного сектору України. – К. : Міністерство аграрної політики України, 2011. – 80 с.

Проведене дослідження показало, що олійно-жирова галузь харчової промисловості є досить перспективною, але для подальшого розвитку галузі слід враховувати деякі особливості. До найбільш вагомих можна віднести насиченість внутрішнього ринку, що вимагає від виробників орієнтації на експорт, і не тільки у вигляді сировини. Для цього підприємствам потрібно підвищувати ефективність виробництва і якість продукції, шляхом застосування сучасних технологій виробництва та переробки олійних культур.